
EUROPEJSTVO KAO IDENTITET RAZVOJA – PRAVO ILI PRIVILEGIJ?

Antun ŠUNDALIĆ
Ekonomski fakultet, Osijek

UDK: 330.342.14(4-69)
Prethodno priopćenje

Primljeno: 10. 12. 2003.

Europska postsocijalistička društva svoju su tranziciju u proteklom desetljeću obilježila orijentacijom prema efikasnom tržišnom gospodarenju i političkoj demokratizaciji. Sva su ta društva otpočela s novom modernizacijom koja im daje nov identitet. Koliko se pri tome razilaze naslijeđene vrijednosti i obrasci društvenoga života (identitet naslijeđa) s onima zacrtanim orijentacijom na tržišnu ekonomiju i demokratizaciju politike (identitet razvoja), različito je od države do države. Veća ili manja neusklađenost naslijeđa i razvojnih ciljeva ne smije postati nepremostiva zapreka uključivanju u europski prostor. Koliko se, pak, europski prostor otvara pojedinim tranzicijskim društvima, toliko se pojedina društva opisuju kao perspektivna ili ne. Posebno je pitanje koliko se perspektivnost nekoga društva tiče njega samoga i njegove spremnosti na transformaciju identiteta, a koliko dobre volje europskih mentora i transformacije koju su propisali. Jer, biti u europskom prostoru, a ne sudjelovati i u europskom vremenu raspodjele moći i bogatstva, sudbina je europskog Istoka, dok je Zapad Europe posebna Europa. Kod onih prvih europejstvo se i dalje shvaća kao služenje, dok je za one druge europejstvo pozicija gospodarenja. Stoga je ukupan napor oko uključivanja u europske integracije za jedne rezervirano pravo i privilegij, a za druge i dalje samo pravo na želju. Antiglobalisti bi to očitali kao novi vid kolonijalizma.

Antun Šundalić, Ekonomski fakultet, Gajev trg 7,
31000 Osijek, Hrvatska. E-mail: antun.sundalic@os.hinet.hr

O TEMI

Kada se pokušava prikazati stanje nekoga društva, tada se poseže za onim obilježjima koja su njegova posebnost i koja će biti dostatna za stvaranje slike više ili manje razvijenoga, slobodnog, demokratskog ... društva. U ne tako dalekoj prošlosti ta je slika bila polarizirana: društva socijalizma, na jed-

noj strani, liberalna društva kapitalizma na drugoj. Njihova se različitost nastojala prikazati njihovim identitetima, koje su činile političke, gospodarske i kulturne odrednice.

Socijalističkim je društvima identitet određivala ideologija, ali i praksa (1) etatiističke industrijalizacije i modernizacije, (2) politike jednopartijske volje, (3) izdvajanje industrijskoga radništva kao nositelja razvoja i dobrobiti cijeloga društva i (4) kulturna jednoobraznost kao izraz sklada i sreće stanovništva. Kraj ovakva identiteta bio je samo posljedica neučinkovitosti spomenutih ideologije i prakse na kojima je stvaran. Imperativ modernizacije, ali na nesocijalistički način, nametnuo je i oblikovanje novog identiteta postsocijalističkih društava – tranzicijskog identiteta.

Tranzicijska je zbilja za sve postsocijalističke zemlje usmjerena prema efikasnom gospodarenju i političkoj demokraciji. Novi identitet svake od tranzicijskih zemalja, međutim, osim postavljenih ciljeva određuju i njihova specifična naslijeđa. Stoga je teško univerzalno oblikovati i primijeniti određenu shemu tranzicijskog identiteta za svaku od tranzicijskih zemalja. Ipak se može poći od konstatacije koja bi se mogla uzeti kao zajednički nazivnik svih do jučer socijalističkih društava: da su sva ta društva otpočela tranziciju kao nemoderna, kako u tehnološkom (predinformacijska tehnološka baza) i gospodarskom (netržišno gospodarenje), tako i u političkom (jednpartijnost i nedemokracičnost) smislu.

Modernizacija, pak, u uvjetima informacijske tehnološke revolucije, za tranzicijska je društva vrlo zahtjevan put. Taj put treba biti što kraći, a rezultat bi u konačnici trebao potvrđivati i zaživljavanje postmoderniteta. Tko su putnici na tom putu ili imaju li ta nemoderna društva subjekte sposobne za tako krupne korake?¹

Ovo je pitanje ključna aporija tranzicijskoga procesa postsocijalističkih društava, a njime se u biti pita o identitetima – naslijeđenom i željenom razvojnom. Dok se naslijeđeni identitet želi sačuvati u smislu sociokulturne memorije, željeni se identitet propisuje izvana u gospodarskoj, pravnoj i političkoj sferi. Naslijeđeni se identitet sve više prihvaća kao potvrda vlastite prošlosti, dok se željeni identitet prihvaća kao viza za zajedničku budućnost, kao pokazatelj razvoja.² Zajedničko je ovim identitetima da se ne mogu birati, tj. kao što naslijeđeni identitet određuju činjenice prošlosti, tako je željeni identitet propisan činjenicama i pravilima zajedničkoga tržišta, politike i, dakako, kulture, on je uvjet i rezultat novoga razvoja. Stoga je potpuno neproduktivno bilo kakvo zagovaranje nesklada i isključivosti ovih identiteta, osim ako se želi postići samoisključenje iz vremena koje je primarno određeno integracijama svih vrsta.

Biti u europskom prostoru, a izvan europskoga vremena, svojevrsna je prijetnja neuspjele tranzicije. Stoga se sve tranzicijske zemlje guraju u red za preuzimanje zadataka kojima će se potvrditi u ozbiljnosti namjere i sposobnosti za europsko vrijeme. Dakako, europsko je vrijeme u vremenu globalizacije te je određeno svim njezinim dobrim i lošim stranama. Dok je svima privlačna mogućnost preuzimanja visoke tehnologije i podizanja životnoga standarda, problematičnom postaje mogućnost gubljenja prostora u kojem bi se zadržao i razvijao vlastiti identitet.³ Unutar društava na djelu je ono što Castells naziva bipolarna suprotnost Mreže i Sebstva (Castells, 2000.: 39), odnosno problematičnost usklađivanja potrage za materijalnim boljitkom, s jedne strane, i očuvanja i razvijanja individualnog i zajedničkog identiteta, s druge (Friedman, 2003.: 44).

ZAHTEVI PUTA U EUROPSKO VRIJEME

Neki autori pokušavaju razvoj kapitalizma nakon Drugog svjetskog rata odrediti dvama pojmovima – *hegemonijom* i *globalizacijom*. "Hegemonija" se odnosi na ulogu SAD-a nakon Drugog svjetskog rata u postizanju gospodarske stabilnosti i prosperiteta kapitalizma naspram socijalizma, dakako uz partnerstvo Zapadne Europe i Japana. Nakon 1989. SAD ostaje jedina supersila koja se postavlja kao jamac demokracije. "Globalizacija" se promatra kao razvoj na gospodarskom planu u oblikovanju međunacionalnih kompanija, tržišnom otvaranju i povezivanju, kao nastavak internacionalizacije kapitalizma, ali i kao učinak razvoja informacijske tehnologije. Europska unija tu se pojavljuje kao regionalni odgovor i ravnopravan partner⁴ u globalizaciji. (George, Bache, 2001.: 33-39)

Spomenutim se pojmovima – *hegemonija*, *globalizacija* – implicira shema svjetskoga razvoja u kojoj se ne ostavlja prostor drugačijem. Upotrijebivši Ritzerove formulacije, riječ je o predvidljivosti i kontroli, učinkovitosti i isplativosti, pa sve što je u tim okvirima prepoznato je kao poželjno i prihvaćeno (Ritzer, 1999.: 25-31). Kreirati takvu shemu i ući u nju nije isto.

U prvom je slučaju na djelu volja liberalnih demokracija da napuštanjem koncepcije države blagostanja ne uzdrmaj u vlastite temelje, već da ih ojačaju otvarajući se kao svjetski kapitalizam svima koji mu mogu udovoljiti kao tržište i dodatni izvor resursa – i prirodnih i intelektualnih.

Drugačiji je slučaj ući u takvu shemu, dakle postati sastavni dio svjetskoga kapitalizma. Ovdje je riječ o dužem procesu kojim se nerazvijene zemlje (po nekima, zemlje "drugog" i "trećeg" svijeta) trebaju "modernizirati" da bi bile poželjne i sposobne za kooperaciju s kreatorima svjetskoga kapitalističkog poretka. Kao primjer može poslužiti Sporazum o pridru-

živanju između zemalja EU-a i zemalja Srednje Europe, u kojemu se kao politički i ekonomski ciljevi postavljaju stabilizacija (politička, ekonomska i socijalna) i gospodarski rast. Ovi ciljevi počivaju na četiri stupa: (1) političkom dijalogu, (2) ekonomskoj i kulturnoj suradnji, (3) slobodnom tržištu te (4) institucijama Zajednice. U svakom od ovih stupova traži se približavanje, ali uvijek tako da slabi udovoljavaju jakima, bilo prilagođivanjem političkim institucijama, ili tržišnim otvaranjem za kapital, proizvode i usluge zemalja EU-a (Pelkmans, 1999.: 317). Takav proces približavanja jest put u integracije koje donose svojevrsnu unifikaciju političke volje i odlučivanja, a ona je u rukama zemalja kreatora procesa. Da bi održale svoju političku i gospodarsku moć, te se zemlje služe trima vrstama čimbenika integriranja. To su: utilitarni ili funkcionalni čimbenici (uklapanje u postavljene tehničke, upravne i kadrovske okvire), čimbenici sile i prisile (upotreba oruđa te vojne i policijske sile da bi se primoralo druge na poštivanje normi i pravila sustava u koji se uključuje) i identifikacijski čimbenici (uzajamno prihvaćanje zajedničkih kulturnih i religijskih vrednota kao potvrda bliskosti i poticaj integriranju) (Arah, 1995.: 51-52).

Znači li takvo "približavanje", takav put u integracije, za nerazvijene ujedno i razvoj te o kakvu je razvoju riječ, pitanja su na koja kreatori "približavanja" imaju jedan odgovor – potvrđan i obećavajući, a nerazvijeni drugi, uglavnom odgovor s mnogim pitanjima koja su ne samo gospodarske i političke naravi nego jednako bitne sociokulturne i povijesne naravi. Tako se pitanje razvoja za nerazvijene pojavljuje kao kompleksno pitanje vlastita identiteta.

Identitet se danas u politici najviše vezuje uz naciju. Nacionalni se identitet uvijek pokazivao kao najsnažnija mobilizacijska snaga koju je vlast redovito rabila za potvrdu svoga legitimiteta. Stoga je vlasti uvijek stalo razvijati nacionalnu kulturu i identitet, a ne zagovarati spontanitet i slobodu pluralnoga društva oko izbora nacionalnih osobitosti (Vrcan, 2003.: 70-76). Mehanizmima centralizacije i birokratizacije suvremene države potiču potrebu građana za identifikacijom, i to vrlo složenim i bogatim "identitetskim imaginarijem" u kojemu su nezaobilazne sastavnice etničnost, nacija, jezik, običajnost, teritorijalnost i religijska pripadnost (Kalanj, 2003.: 51, 60).

Dok se kod jednih država integracijskim procesima ne vodi u pitanje opstojnost navedenih odrednica identiteta, kod drugih se javlja strah o slabljenju identitetskih sastavnica, posebno jezika, običajnosti, političke suverenosti pa i teritorijalnosti.⁵ U ovu drugu skupinu ulaze postsocijalističke zemlje čija je tranzicija premrežena brojnim normama koje se trebaju poštovati i vrijednostima koje moraju oživjeti da bi se zadobi-

la pozicija "kandidata za pridruživanje". Pri tome su oscilacije želja i očekivanja stalna pojava u svijesti građana.

Kao primjer uzmimo svijest o demokraciji u hrvatskom društvu. Ona je nejedinstvena, što je samo posljedica iskustva duge povijesne nesamostalnosti države, socijalističkih ambicija jednakosti, ali i utjecaja liberalnoga građanskog iskustva izvana. Odatle možemo razlikovati, prema Š. Marasoviću, tri shvaćanja demokracije, koja su samo eksplikacija različitih očekivanja: 1. etnička demokracija počiva na svijesti i potrebi za ostvarenjem nacionalne slobode u vlastitoj državi; 2. socijalna demokracija usmjerava se na potrebu postizanja socijalne pravde i socijalne osjetljivosti za različite slojeve društva; 3. građanska demokracija razvija se na ideologiji građanskoga liberalizma, kojom se naglašavaju pojedinac i njegova prava, s jedne strane, i slobodno tržišno gospodarstvo, s druge. (Marasović, 2002.: 27-32)

Prema takvoj pluralnoj slici shvaćanja i očekivanja od demokracije, teško je govoriti o jedinstvenoj orijentaciji na putu "u Europu". Političku zbilju hrvatskoga društva ocrtavaju vratolomije oko pokušaja spajanja građanskoga i etničkoga: uvjeriti birače u naprednost i razvojnost liberalnih vrijednosti i tržišnoga gospodarstva, ali i u sigurnost etničkoga, dakle svega naslijeđenoga i prepoznatljivoga kao svoga.

Sociokulturna stvarnost, međutim, pokazuje da je nemoć predgrađansku svijest dopunjenu polustoljetnim kolektivističkim vrijednostima socijalizma održati neditirnutom od liberalnih vrijednosti u gospodarskom životu. Stoga je dodir i miješanje naslijeđenoga s novim, vanjskim, utjecajima put u novi identitet. Na tome putu naslijeđeni identitet ne može izbjeći imperativu transformacije u razvojni identitet.

Koliko je takva transformacija zaborav naslijeđa, njegovo brisanje i preskakanje, a koliko čuvanje i oživljavanje naslijeđenoga, tema je koja se ne može suziti samo na prostor političke međustranačke utakmice. Riječ je o potrebi vrlo slojevite analize koja bi primarno krenula od pitanja otpornosti etničke tradicionalne svijesti i prakse na prodor informacijsko-komunikacijske tehnologije.⁶

TRANSFORMIRANJE NASLIJEĐENOG U RAZVOJNI IDENTITET KAO INTEGRACIJSKI ZADATAK

Na tragu Kuhnova shvaćanja zamjene znanstvenih paradigmi revolucijom u znanosti, mogu se interpretirati i društvene promjene, dakako s određenom rezervom. Naime, dok se u znanosti nova paradigma rađa iz brojnih anomalija koje donose krizu stare i rađanje nove paradigme, nespojive sa starom (Kuhn, 2002.: 103), promjene u društvu, ma koliko bile revolucionarne, teško raskidaju sa starim obrascima društvenoga života. Dok u znanosti Kuhn može naglašavati neku-

mulativni odnos nove paradigme prema staroj, u društvenim promjenama kumulativnost je i te kako prisutna. To znači da svaka promjena nije stvarno raskidanje sa starim. Osvjetljavanju ovoga pitanja može pomoći Bergerovo viđenje kapitalizma kao sile kataklizmičkoga preobražaja, čiji se učinak pokriva pojmom *ekonomska kultura*. Ona se potvrđuje procesima socijalnoga raslojavanja, promjenama političkoga poretka i sustavom vrijednosti (Berger, 1995.: 5-9). Svaka od ovih promjena dugo zadržava teret naslijeđa. To znači da se promjena identiteta ne događa preko noći, pa je sama tvrdnja o nastupajućoj brznoj "vesternizaciji" tranzicijskih društava samo dijelom točna.

Točno je, uistinu, da se otvaranje svjetskom tržištu potvrđuje u preuzimanju visoke tehnologije i standarda proizvodnje, ali je isto tako činjenica da je za to potrebna i spremnost određene sredine za promjenu. Političke se promjene relativno lako usaduju u svijest građana, no promjene koje se tiču gospodarenja kroz konkurenciju i kompeticiju, a bez državnoga jamstva radnog mjesta i plaće, nisu dobro prihvaćene u onim slojevima društva koji ovise o plaći za rad – bilo u državnoj službi ili kod privatnoga poduzetnika. Otpor takvim promjenama često dobiva antiliberalnu i antiglobalizacijsku interpretaciju.

Globalni je svijet danas jedinstven u vrednovanju obrazovanja za visoku tehnologiju. Usljed demokratizacije tehnologije sve više ljudi ima sve više računala, modeme, mobilne telefone, ... udružuju se domaća znanja i globalna tehnologija. Događa se i demokratizacija financija, tj. novac je postao pristupačniji običnim tvrtkama i običnim građanima. Na djelu je i demokratizacija informacija zahvaljujući satelitima, internetu i televiziji (Friedman, 2003.: 55-68). Odatle je stvorena slika svijeta bez zidova koji sve uključuje, osim onih koji se žele isključiti.⁷ Stvorena je slika svijeta u kojemu su znanje i obrazovanje ključni činitelji razvoja i identiteta razvijenosti i bogatstva, demokracije i slobode. Otvorenost promjenama u tome je postao globalizacijski imperativ napretka. Zato će Friedman naglašavati da u globalizaciji prolaze najbolje duhovno otvorena, tolerantna, kreativna i pluralna društva (i tvrtke), za razliku od zatvorenih, krutih i tradicionalističkih, kojima će globalizacija biti pravo mučenje (Friedman, 2003.: 191). Sa stvarnošću ovakva okruženja Hrvatska mora računati, poglavito kada je riječ o ulasku u Europsku uniju, koja je, na neki način, postala sinonim *eupejstva*⁸ kao antipoda amerikanizmu.

Poznato je da Hrvatska nije mogla 1993. ispuniti uvjete, tzv. Kriterije iz Kopenhagena, kojima se inzistira na (1) stabilnosti institucija države kandidatkinje, koje osiguravaju demokraciju, pravnu državu, poštovanje ljudskih prava i manji-

na; (2) na postojanju djelotvornoga tržišnog gospodarstva u državi kandidatkinji; (3) na sposobnosti poduzeća države kandidatkinje da izdrže tržišnu konkurenciju u Uniji; (4) na sposobnosti preuzimanja obveza koje proizlaze iz članstva, uključujući provedbu ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije (www.mei.hr Sto pitanja o europskim integracijama). Otada je proteklo 10 godina. Jesu li odgovori na 4 tisuće pitanja EU-a u 2003. pokazali određene pomake? Na ovo će pitanje svoj odgovor dati zaduženi za nove članice EU-a. Ovdje je potrebnije pitanje jesu li se dogodili određeni pomaci glede otvaranja, poglavito otvaranja prema novom. Je li se dogodila promjena shvaćanja da novo nije opasnost nego mogućnost? U toj mogućnosti novoga treba prepoznati spojivost (i), a ne isključivost (ili – ili), rekao bi U. Beck.⁹ Za takav je pomak potreban stabilan temelj, a on je u obrazovanju, njegovoj demokratizaciji u smislu da je mogućnost svih, a ne privilegij nekih.

Transformiranje identiteta stoga nije proces "odnarođivanja", već upravo suprotno – to je napor oko čuvanja sociokulturnih, povijesnih i inih vrednota kojima se potvrđujemo u povijesnom prostoru, ali se isto tako i otvaramo europskom vremenu (vremenu globalizacije) koje ne trpi arhaične strukture svijesti ni arhaične principe organizacije.¹⁰ Jer vrijeme idealnoga svijeta narodne i zadružne kulture, koja je imala čak nacionalnu, a ne samo lokalnu vrijednost, vrijeme postojanosti odnosa nacionalne homogenizacije i jasnoga kulturnog identiteta jest prošlost. Nastupilo je vrijeme tehničke i informacijske kulture, u kojemu je i socijalna komunikacija izgubila neposrednost odnosa, ali je dobila tehničku učinkovitost. (Cifrić, 2003.: 94-95) Stoga nije novina govoriti o transformaciji identiteta kada je hrvatsko društvo već poduze otvoreno zaživljavanje i prihvaćanje informacijsko-tehnološke paradigme razvoja.

To otvaranje, pak, da bi bilo plodonosno, mora proći kroz radikalne promjene u obrazovanju koje se tiču njegove progresivne funkcionalnosti i utilitarnosti te novoga društvenog vrednovanja i pozicioniranja djelatnosti obrazovanja i znanosti. U razdoblju tzv. treće hrvatske modernizacije težište mora biti na obrazovanju. Rogić ističe da je prva hrvatska modernizacija (1848. – 1940.) bila zaokupljena širenjem opće prosvijećenosti i jačanjem identiteta (državnog i narodnog), druga (1945. – 1991.) to nastavlja s naglaskom na jugoslavenstvu i marksističkoj orijentaciji. Treća, pak, gubi se u nepostojanju subjekta modernizacije, tj. naručitelja i korisnika znanosti. Je li to pojedinačno država, korporacijski sektor, financijski sektor, sveučilište, zaštitni sektor ili svi zajedno? (Rogić, 2003.: 8-22)

Pitanje novoga subjekta društvenih promjena, stvarnih nositelja napretka u tehnološkom, ekonomskom i sociokul-

turnom pogledu, zapravo je angažiranost oko transformacije identiteta. Ona se, neovisno o partikularnim željama, događa u probijanju na površinu nove elite, elite znanja, koja je globalizacijom određena kao elita simboličkoga kapitala. Naime, već nekoliko desetljeća pravodobni pristup najnovijim znanstvenim, tehničkim, financijskim i kulturnim otkrićima jest glavno oružje u oštrom natjecanju globalne ekonomije. Tako znanje postaje prevladavajući segment u globalnoj borbi, u postavlja se relacija znanje – moć (Leonard, 1997.: 116). U globalizacijskom je vremenu oživjela promjena u oblikovanju identiteta. Riječ je o zaokretu od ekonomske sfere prema kulturnoj (i obrazovnoj) sferi, od tradicionalnih problema moći, vlasništva i raspodjela prema problemima kulturne sfere potrošnje (O'Neill, 1999.: 76).

Naša je socijalna zbilja još nedovoljno pripremljena za ovakav zaokret, a posebno kada on treba biti dominirajuća orijentacija. Tome treba prethoditi, upozorava Burns, usklađivanje socijalne tehnologije (tj. rasta i razvoja modernih institucija) s materijalnom tehnologijom (kojoj je stari institucionalni sustav često zapreka za život). Tek socijalna pripremljenost za novu tehnologiju može društvu donijeti stvarni tehnički napredak i materijalni boljitak. No nevolje se javljaju kada nova tehnologija (i materijalna i socijalna) donosi korist samo pojedincima i uskim skupinama. Cijena toga može biti u destruktivnim sukobima, uličnim nemirima, emocionalnoj depresiji, gubljenju intelektualne i ekonomske neovisnosti i slično. Kratkoročno gledajući, to se uvijek događa kad pojedinci na ključnim pozicijama bolje prolaze. (Burns, 2001.: 19-21) Ovaj se opis može lako prepoznati u proteklom desetljeću transformacije hrvatskoga društva. To je kratko razdoblje pokazalo da se upravo manji dio društva snašao u služenju novom socijalnom i materijalnom tehnologijom. Dugoročno, valja očekivati da će se tome prilagoditi i ostali, većinski dio društva.

ZAKLJUČNE TEZE

Europski identitet, upozorava sadašnji papa, treba shvaćati ne kao geografski nego kao kulturni pojam. U njemu je kršćanstvo dalo značajan doprinos oblikovanju europske moderne, njezinih demokratskih ideala i ljudskih prava.¹¹ (Ivan Pavao II., 2003., čl. 108) Je li danas taj identitet u krizi, ili, drugačije, u kojoj je Europi taj identitet živio? Jer demokratski ideali i ljudska prava istoku Europe nisu bili svakodnevnica.

Identitet Europe mijenjao se poglavito nakon Drugog svjetskog rata, upozorava E. Morin. Dok je prije Europa bila puna unutrašnjih neprijatelja, sada ih ona nalazi samo izvan Europe. Ta se vanjska opasnost najčešće shvaća kao opasnost za njezin identitet. Jer što je danas tipično europsko u okol-

nostima kada se europeizacija Amerike vraća kao amerikanizacija Europe? Europi ostaju etničke, provincijalne i nacionalne kulture, njezino gusto historijsko iskustvo, ali Europa je kolijevka kapitalizma. Iz nje je proizašao proces amerikanizacije, "...proces kapitalističkog razvoja koji pretvara u robu sve čega se dotakne, proces industrijskog razvoja koji standardizira sve što integrira, proces tehnobirokratskog razvoja koji čini anonimnim sve čega se dočepa, proces krajnje urbanizacije koja rastvara stare zajednice i atomizira egzistencije u usamljenu gomilu." (Morin, 1995.: 127, 150) Takva Europa danas ne pošteđuje od istih procesa ni jednu svoju članicu. Svi dijele istu sudbinu doba globalizacije koje je izazvalo val nacionalizma kao pokušaja obrane samostalnosti nacionalnih država i nacionalnog identiteta (Castells, 2002.: 37).¹²

Identitet hrvatskoga društva danas je, jednako kao i drugih društava, izložen promjeni. Nacionalne kulturne odrednice potvrđuju se u dugom povijesnom iskustvu osoba i događaja, gradova i regija te ostaju potvrdom povijesne etničke posebnosti. No kapitalizam je, "dotaknuvši" Hrvatsku, učinio njezinu ovisnost o promjeni njezinom egzistencijalnom potrebom. Put hrvatskoga društva postaje put kojim idu i drugi. Integriranje u svijet kapitalizma tako se pretvara u napor oko neprepoznatljivosti.

Identitet naslijeđa dobiva svoju tržišnu dimenziju, nastoji se tržišno predstaviti (tj. prodati!) bilo kao institucionalizirana briga za prirodne ljepote i kulturno naslijeđe, bilo kao lokalna inicijativa razvoja (sela, općine, regije) kroz manifestacije kulturno-povijesnoga i tradicijskoga značaja. Takva je promjena identiteta na tragu napora oko razvoja i integriranja među razvijene i bogate,¹³ ali s odgodom, posebno kada je riječ o ostvarenju blagostanja i socijalne sigurnosti. Stoga je razložno pitanje kada će ono uslijediti te je li vrijedno ulagati toliko napora oko ulaska u novo "europsko vrijeme".

Ako je novo vrijeme iskorak iz manihejskoga svijeta moderne, njezinih suprotnosti određenih odnosom sebstva i drugog, crnog i bijelog, vanjskog i unutarnjeg, vladara i podčinjenog, ako je ono korak u postmoderno vrijeme pluralizma i različitosti, imperijalne vlasti koja je decentralizirana i deterritorijalizirajuća (Hardt, Negri, 2003.: 124-127,8), je li se u njemu počelo ostvarivati jedinstvo, jedinstvo Europe, na primjer? Negativan je odgovor čelnih ljudi kršćanskih crkava Europe. Umjesto jedinstvene Europe i dalje imamo integrirani Zapad i dezintegrirani Istok, stoga je zadatak promicati pomirenje različitih naroda i kultura, promicati demokraciju i socijalna prava u svim sredinama (Ekumenska povelja, 2002.: 66-69). Je li to zadatak kojim treba zadužiti vjersku elitu i tzv. treći sektor ili je on potpuno u rukama političke i poduzetničke elite? Posla ima za sve, ali su ovi potonji – političke i poduzetničke

elite – u njemu najodgovorniji. Njihova je odgovornost za biopolitički strukturirani svijet¹⁴ u kojemu je zagubljeno pravo na jednake mogućnosti svih. Odatle je teško govoriti o europejstvu kao istoj odrednici identiteta na Zapadu i Istoku Europe. Kod prvih, europejstvo se uglavnom shvaća kao gospodarenje, kod drugih, na Istoku, ono je još uvijek samo služenje.

Onima koji "služe" identitet ostaje i dalje vezan uz samoprepoznavanje nacionalnog i brigu oko očuvanja svega što su preci u tome ostavili. Oni, pak, koji "gospodare" zamijenili su takvu brigu brigom oko "podjele kolača" i svoj identitet vezali uz otvorenost promjeni koju u prvom redu donosi znanje (simbolički kapital) i nova tehnologija. Ovakva polarizacija svijesti i prakse pokazuje da u Europi i dalje dominira interesna integracija, a ne "europejstvo" kao građenje zajednice solidarnosti u gospodarenju, politici i kulturi među onima koji povijesno i geografski jesu Europa. Stoga je "europejstvo" ispravnije shvaćati kao sinonim bogatstva i moći, što je privilegij jednih, a i dalje samo želja drugih. Moglo bi se reći, u duhu antiglobalizma, riječ je o novom vidu kolonijalizma.

BILJEŠKE

---

¹ Za tranzicijska društva tehnološki je iskorak uglavnom u rukama države. Zato je ovdje aplikativna Castellsova teza o odnosu društvo – tehnologija: "Za razumijevanje odnosa između tehnologije i društva mora se shvatiti da je uloga države, koja usporava, oslobađa ili predvodi tehnološku inovaciju, ključan faktor u ukupnom procesu, jer izražava i organizira društvene i kulturne sile koje prevladavaju u određenom vremenu i prostoru." (Castells, 2000.: 48)

² Hrvatski građani također prihvaćaju zajednički identitet. To pokazuju rezultati sedmoga vala istraživanja javnoga mišljenja o europskim integracijama koje provodi svakih 6 mjeseci Ministarstvo europskih integracija. Tako 75% ispitanika ima pozitivno mišljenje o EU, 73,6% su za priključenje EU. Građani očekuju otvorene granice, viši standard, suradnju i napredak na području znanosti i obrazovanja, razvoj gospodarstva (www.mei.hr).

³ "...globalizacija koju predvodi Amerika suzila je prostor kulture. Čak se i narodi koji su u najnepovoljnijim ekonomskim i političkim prilikama imaju potrebu izraziti i ostvariti u kulturi. No, ustroj piramide ne ostavlja mnogo prostora drugim kulturama da postoje, a kamoli da se nezapadnim kulturama dopusti puni izričaj ili procvat. Jednostavno rečeno, nije ostavljen prostor u kojemu bi raznolikost postojala po svojim uvjetima i unutar svojih kategorija." (Sardar, Davies, 2003.: 186). Aktualnost nastojanja oko očuvanja kulturne raznolikosti prisutna je u osnivanju Međunarodne mreže kulturnih politika (INCP ima danas 48 zemalja članica), koje je cilj zaštititi kulturne identitete malih naroda od dominacije američke kulture (Razgovor sa S. Copps, kanadskom ministricom kulture: Američka kultura ne smije dominirati nacionalnim kulturama, Nedjeljni Vjesnik, 19. listopada 2003.).

⁴ Nakon 1990. razvija se paneuropska ekonomska integracija, u kojoj Zapadna Europa postiže brojne dogovore sa zemljama Srednje i Istočne Europe na području slobodne trgovine. Pri tome EU preuzima ulogu vođe u integraciji – i gospodarskoj i političkoj. (Pelkmans, 1999.: 307)

⁵ U tom smislu i globalizacija se može tumačiti dvoznačno. S aspekta nacionalnih država, globalizacija se može shvatiti kao integracijski, ali i dezintegracijski proces. Globalizacija kao: (1) integracijski proces, kada je riječ o uključivanju nacionalne ekonomije u svjetsku ekonomiju, pristup finansijskim centrima i centrima moći; (2) dezintegracijski proces, kada konkurencijom ugrožava nacionalno gospodarstvo, politički suverenitet nacionalne države, kulturnu homogenost (Cifrić, 2003.: 24).

⁶ "Strah od brisanja nacionalne posebnosti osobito je izražen u malih naroda. On može izazvati kontradiktorne učinke. Zbog širenja mekdonaldiziranih vrijednosti svakodnevice, može doći, na jednoj strani, do (1) jačanja nacionalnoga identiteta i otpora prema vanjskom kao neprijateljskom, a na drugoj, pak, i do (2) komercijaliziranja lokalne egzotike, čime se samo potvrđuje uključivanje u globalne tijekove." (Šundalić, 2002.: 402)

⁷ "Vlade koje žele izbjeći globalizaciju moraju dokazati ne samo da njihova alternativa ipak može ponuditi rast životnoga standarda nego i – što je osobito važno – moraju to učiniti u okružju u kojem svi znaju kako svi drugi žive." (Friedman, 2003.: 71)

⁸ "Europejstvo" se ovdje odnosi na razvijenu Europu kao gospodarsku, političku i kulturnu cjelinu, dakle na zemlje Europske unije.

⁹ O stvarnosti straha prema novom slikovito govori U. Beck: "Mnogi su prestrašeni onim globalnim, difuznim, nedostatkom jasnih crta toga *i*. Gubljenje stranosti onoga stranog i s time razvlaštenje vlastitoga, koje to *i* nehotice uzrokuje, doživljava se kao prijetnja. Kažu da ne mogu živjeti bez *ili-ili* te pridodaju da to *i* ne mogu ni misliti." (Beck, 2001.: 19)

¹⁰ V. Katunarić nalazi arhaizam i u strukturama svijesti (čvrst kolektivni identitet sastavljen od mitskih kategorija) i u formama (i principima) društvene organizacije (ekonomska autarkija, političko-teritorijalna kompaktnost zajamčena institucijama državne vlasti, samoreferencijalni kulturni identitet) (Katunarić, 1990.: 95).

¹¹ Europa je pozvana, ističe Ivan Pavao II., ponovno otkriti svoj identitet. Pri tome "ne bi smjelo biti sumnje da kršćanska vjera, na korjenit i odlučujući način, pripada temeljima europske kulture." Također, Europu treba shvaćati kao "kulturalni i povijesni pojam, kojim se označava stvarnost nastala kao kontinent zahvaljujući i ujediniteljskoj snazi kršćanstva". (Ivan Pavao II., 2003., čl. 109, 108)

¹² Na stvaranju EU-a Castells pokazuje proturječne paralelne procese: "... s jedne smo strane svjedocima nepovratnog procesa stvaranja zajedničkog suvereniteta u području gospodarstva, okoliša i pitanja sigurnosti, a s druge strane ukopavanja i još čvršćeg zauzimanja pozicija država-nacija kao osnovnih sastavnica zamršene mreže političkih institucija." (Castells, 2002.: 273)

¹³ "U globalizacijskom sustavu više nije važno *gdje ste*. Nije važno ni *tko ste bili*. Iako bi države trebalo poticati na čuvanje kultura i nasljeđa, one ne mogu na tom spomeničkom temelju ići naprijed. Sada je važno *što ste sada*, a to ovisi o tome hoćete li odabrati ono što se u ovom sustavu nudi za napredak." I dalje: "Velike teme politike identiteta i samoodređenja postaju ovih dana sve manje i manje. [...] Velika pitanja u današnjem globalizacijskom sustavu teže temi pravedne raspodjele – *tko će što dobiti* u granicama nacionalnih država koje već postoje." (Friedman, 2003.: 201, 219)

¹⁴ To je svijet, tvrde antiglobalistički raspoloženi autori, u kojemu su novac i zgrtanje glavna vrijednost, u kojemu korporacije izravno strukturiraju i oblikuju područja i stanovništvo, a od država čine instrumente za bilježenje tjejkova robe, novca i stanovništva. (Hardt, Negri, 2003.: 39-40)

LITERATURA

- Arah, M. (1995.), *Europska unija – vizija političkog udruživanja*, Ljubljana, Arah consulting.
- Beck, U. (2001.), *Pronalaženje političkoga – Prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- Berger, P. L. (1995.), *Kapitalistička revolucija*, Zagreb, Naprijed.
- Burns, T., Stalker, G. M. (2001.), *The Management of Innovation*, New York, Oxford University Press.
- Castells, M. (2002.), *Moć identiteta*, Zagreb, Golden marketing.
- Castells, M. (2000.), *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden marketing.
- Cifrić, I. (2003.), *Ruralni razvoj i modernizacija – Prilozi istraživanju ruralnog identiteta*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja.
- Ekumenska povelja – za rast suradnje među crkvama u Europi* (2002.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Friedman, T. L. (2003.), *Lexus i maslina – razumijevanje globalizacije*, Zagreb, Izvori.
- George, S., Bache, I. (2001.), *Politics in the European Union*, Oxford University Press.
- Hardt, M., Negri, A. (2003.), *Imperij*, Zagreb, Multimedijски institut – Arkzin.
- Ivan Pavao II. (2003.), *Ecclesia in Europa*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Kalanj, R. (2003.), *Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje*, *Socijalna ekologija*, 12 (1-2): 46-68.
- Katunarić, V. (1990.), *Arhaizam i modernizam u nacija: od kolektivnog do individualnog narcizma*. U: R. Kalanj (ur.), *Modernost i modernizacija*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske, str. 95-104.
- Kuhn, T. (2002.), *Struktura znanstvenih revolucija*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- Leonard, P. (1997.), *Postmodern Welfare – Reconstructing an Emancipatory Project*, London, SAGE Publications.
- Marasović, Š. (2002.), *Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma*, *Đakovo, Diacovensia*, 10 (1): 23-70.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 953-966

ŠUNDALIĆ, A.:
EUROPEJSTVO KAO...

- Morin, E. (1995.), *Misliti Europu*, Zagreb, Durieux.
- O'Neill, J. (1999.), *Economy, Equality and Recognition*. U: L. Ray, A. Sayer (ur.), *Culture and Economy after the Cultural Turn*, London, SAGE Publications, str. 76-92.
- Pelkmans, J. (1999.), *European Integration – Methods and Economic Analysis*, New York, Pearson Education, Inc.
- Ritzer, G. (1999.), *McDonaldizacija društva*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk – HSD.
- Rogić, I. (2003.), *Znanstvena politika i modernizacija u Hrvatskoj*, *Društvena istraživanja*, 12 (1-2): 3-25.
- Sardar, Z., Davies, M. W. (2003.), *Zašto ljudi mrze Ameriku?*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- Šundalić, A. (2002.), *Globalizacijsko brisanje – za ili protiv?*, *Društvena istraživanja*, 11 (2-3): 397-412.
- Vrcan, S. (2003.), *O politici identiteta: prilog prepoznavanju upitnog konteksta*, *Socijalna ekologija*, 12 (1-2): 69-86.

Europeanism as the Identity of Development – Right or Privilege?

Antun ŠUNDALIĆ
Faculty of Economics, Osijek

The transitions of European postsocialist countries have been marked in the past decade by an orientation towards efficient market economy and political democratisation. All of these societies started new modernisation processes which have rendered them new identity. However, what varies from state to state is the gap between inherited values and patterns of social life (inherited identity) on the one hand, and the targeted orientation to market economy and democratisation of politics (development identity) on the other. A greater or lesser incompatibility of heritage and aims of development should not become an insurmountable barrier to being included into the European family. In as much as Europe opens up to particular transitional societies, they are then described as promising or not. It is quite another matter whether the promising prospects of a society have to do with that very society and its readiness to transform its identity, or how much this depends on the good will of the European mentors and the transformation prescribed by them. Furthermore, to be yet a part of Europe and not participate in the European time of distribution of power and wealth, is the fate of the European East, while the West of Europe has a privileged position. With the former, Europeanism is still understood as servitude, while for the latter, Europeanism means being in the position of those who rule. Thus the overall effort of joining the European integrations is for some a reserved right and privilege, while to others it just represents the right to wish. Antiglobalists would describe it as a new aspect of colonialism.

Europäertum als Entwicklungsidentität – Recht oder Privileg?

Antun ŠUNDALIĆ
Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Osijek

Die Transition der europäischen postsozialistischen Gesellschaften war im Laufe des letzten Jahrzehnts durch die Ausrichtung auf eine effiziente Marktwirtschaft und politische Demokratisierung charakterisiert. In allen diesen Gesellschaften sind Modernisierungsprozesse in Gang gesetzt worden, die ihnen eine neue Identität verliehen haben. Inwieweit nun tradierte Werte und Grundmuster des gesellschaftlichen Lebens (Identität des Überlieferten) abweichen von Werten und Lebensmustern, die durch die Ausrichtung auf Marktwirtschaft und politische Demokratisierung bedingt sind – das unterscheidet sich von Staat zu Staat. Eine in größerem oder geringerem Umfang bestehende Nichtübereinstimmung zwischen Überlieferung einerseits und Entwicklungszielen andererseits darf nicht zu einer unüberbrückbaren Barriere werden, die die Involvierung in den europäischen Raum verhindert. In dem Maße jedoch, in dem sich der europäische Raum einzelnen Transitions-gesellschaften erschließt, erweisen sich diese entweder als perspektivenreich oder aber als das Gegenteil. Es ist eine gesonderte Frage, inwiefern der Perspektivenreichtum einer Gesellschaft die Angelegenheit ebendieser Gesellschaft und ihrer Bereitschaft zur Identitätstransformation ist und inwiefern sie angewiesen ist auf den guten Willen europäischer Mentoren und die wiederum von dieser Seite vorgeschriebene Transformation. Denn es ist das Schicksal des europäischen Ostens, auch weiterhin dem europäischen Raum zuzugehören, ohne jedoch auch an der europäischen Zeit der Verteilung von Macht und Reichtum teilzuhaben, während der Westen des Kontinents ein gesondertes Europa darstellt. Für Erstere bedeutet Europäertum auch weiterhin Dienstbarkeit, für Letztere eine Herrscherposition. Daher ist die gesamte Anstrengung um den Anschluss an die europäischen Integrationsprozesse Recht und Privileg für die einen und lediglich das Recht auf einen Wunsch für die anderen. Globalisationsgegner würden dies als eine neue Art von Kolonialismus bezeichnen.